

TIMOTHY COLLEMAN

IK ZIE HEM MORGEN (TE) KOMEN.
EEN “ECHTE” ACCUSATIVUS-CUM-INFINITIVO MET ZIEN

Abstract

This paper focuses on the syntactic variation displayed by the infinitival complement in so-called accusative-and-infinitive constructions with the matrix verb *zien* in its sense of ‘expect, foresee’ (e.g. *Ik zie hem morgen (te) komen* – ‘I expect him to arrive tomorrow’). While this construction exclusively features a bare infinitive in present-day Standard Dutch, the alternative pattern with *te* + infinitive has been attested in a number of Flemish dialects. On the basis of the results from a questionnaire study, we will pinpoint this construction with *te* + infinitive as a primordially East Flemish phenomenon. In the second part of the paper, it will be argued that the use of the *te* particle in this pattern is motivated by its “isolating” function. This will involve a concise discussion of the syntactic and semantic evolution of the accusative-and-infinitive construction from Middle Dutch onwards.

1. Inleiding*

Zo’n twintig jaar geleden signaleerde Taeldeman (1986) in een korte bijdrage voor dit tijdschrift dat er zich in de Vlaamse dialecten grammaticale variatie voordoet in de constructie in (1) hieronder, waarin de combinatie van *zien* met een complement in de vorm van een zgn. *accusativus-cum-infinitivo* (in wat volgt: a.c.i.) een betekenis uitdrukt die min of meer overeenkomt met de betekenis van *verwachten/voorzien* plus een ondergeschikte *dat*-zin.

- (1) a. Ik zie Tom Boonen de komende jaren nog veel klassiekers
winnen.

(*) De auteur is verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde van de Universiteit Gent als doctor-assistent. Met dank aan Gunther De Vogelaer, Magda Devos, Johan Taeldeman en een anonieme beoordelaar voor hun commentaren bij een eerdere versie van dit artikel, en aan de redactie van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten* voor hulp bij de verspreiding van de enquête.

- b. Ik zie Tom Boonen de komende jaren nog veel klassiekers te winnen.
‘Ik verwacht/voorzie dat Tom Boonen de komende jaren nog veel klassiekers zal winnen’

De variatie betreft de aan- of afwezigheid van *te* voor de infinitief. Naast de “gewone”, algemeen verspreide constructie met een korte infinitief in (1a), komt in sommige, vooral Oost-Vlaamse dialecten een alternatieve constructie met lange infinitief voor, zoals in (1b). Deze bijdrage gaat nader in op die variatie tussen korte en lange infinitief na *zien*. Na een inleidende paragraaf over de verschillende betekenissen van *zien* + a.c.i., presenteren we de resultaten van een enquête-onderzoek naar de verspreiding van de twee varianten uit (1) in de dialecten van Oost- en West-Vlaanderen (paragraaf 3). Daarna gaan we in op de mogelijke redenen voor het ontstaan van de constructie met *te* in het Oost-Vlaams, waarbij we dit verschijnsel koppelen aan de algemene syntactische en semantische evolutie van de a.c.i.-constructie sinds het Middelnederlands (paragraaf 4).

2. De betekenis van *zien* + a.c.i.

De accusativus-cum-infinitivo is een type complement dat, zoals de naam al zegt, bestaat uit de combinatie van een NP in de objectsvorm met een infinitief, die samen een subject-predikaatsverbinding vormen. In het huidige Standaardnederlands komt die constructie enkel nog voor bij een kleine groep van (vooral) werkwoorden van waarneming, met name bij *zien*, *horen*, *voelen* en in mindere mate *ruiken*.⁽¹⁾ De ANS (1997: 1011-13) geeft onder meer de volgende voorbeelden:

- (2) a. Ik zag Jan/hem in bad zitten.
b. Ik hoor Jan/hem piano spelen.
c. Ik voel mijn eksteroot steken.
d. ?Ik ruik iets aanbranden.

De semantische eigenschappen van dit constructietype in vergelijking met de alternatieve constructie met een *dat*-zin als complement zijn genoegzaam

⁽¹⁾ Daarnaast zijn er nog *weten* als in *De bibliothecaris zal toch Van Dale wel weten te staan* en *vinden*, als in *Ik vind die kleur niet bij jou passen*, die allebei nog kort aan bod komen in paragraaf 4. Soms worden ook causatief *doen* en *laten* tot de werkwoorden met een a.c.i.-complement gerekend (zie b.v. Vandeweghe 2000: 342-44).

bekend. De zinnen in (2) kunnen enkel een *directe* waarneming benoemen: in (2a) bijvoorbeeld ziet het subject van de matrixzin Jan zelf, stelt de ‘ik’ met eigen ogen vast dat Jan in bad zit. De constructie met een *dat*-complement is ruimer in betekenis: (3a) hieronder kan eveneens een directe waarneming benoemen, maar een andere mogelijkheid is dat het subject op basis van bepaalde (visuele) informatie tot de conclusie komt dat Jan in bad zit (een *indirecte* waarneming dus).

- (3) a. Ik zag dat Jan in bad zat.
 b. Ik hoor dat Jan piano speelt.

In de bewoordingen van de ANS (1997: 1013): “Als de spreker bijvoorbeeld ziet dat de badkamerdeur op slot is en reden heeft om aan te nemen dat Jan degene is die in bad zit, dan is zin [3a] wel van toepassing en zin [2a] niet”. Zo ook beschrijft (2b) een situatie waarin de spreker het pianospel van Jan zelf aanhoort, terwijl (3b) ook een andere lezing toestaat, nl. dat het de spreker ter ore is gekomen dat Jan wel eens piano speelt. In de uitgebreide studies van De Geest (1974) en Holierhoek (1980) naar de verbindingsmogelijkheden van *verba sentiendi* in het Nederlands worden nog verscheidene andere voorbeelden besproken waarin dit semantische onderscheid tussen directe en indirecte waarneming aan de oppervlakte komt.

Toch wijzen beide auteurs erop dat vooral de combinatie van *zien* met de a.c.i. niet in *alle* gevallen een directe perceptie van een reël waarneembare situatie benoemt. We kunnen een drietal gebruikswijzen onderscheiden waarin dat niet, of in mindere mate, het geval is; in de praktijk is daarbij uiteraard veeleer sprake van vlottende overgangen dan van strikte scheidslijnen tussen de diverse toepassingen. Ten eerste kan *zien* + a.c.i., doorgaans dan in combinatie met partikels als *nog*, *weer* of *al*, een ‘in de herinnering of fantasie waarnemen’ uitdrukken, zoals in de corpusvoorbeelden in (4), zie Holierhoek (1980: 74-75).⁽²⁾

⁽²⁾ We illustreren de constructies die in deze studie aan bod komen met voorbeelden van het Internet (waarbij telkens de URL wordt aangegeven) of uit het CONDIV-corpus geschreven Nederlands, dat volledig bestaat uit tekstmateriaal uit de tweede helft van de jaren 1990 (zie Grondelaers et al. 2000). De CONDIV-voorbeelden komen uit twee verschillende corpuscomponenten: krantentaal ([NRC] = *NRC Handelsblad*, [Tel] = *De Telegraaf*, [Sta] = *De Standaard*, [GvA] = *Gazet van Antwerpen*, [HBL] = *Het Belang van Limburg*) en Usenet (= materiaal uit Belgische en Nederlandse discussiefora op het Internet, waarin doorgaans een informeler register wordt gehanteerd dan in de kranten). Ook bij Holierhoek (1980) worden overigens behalve geconstrueerde voorbeelden ook verscheidene – uiteraard oudere – geattesteerde voorbeelden vermeld.

- (4) a. Na de tweede Nederlandse goal die avond, haalde Guy Thys mij als libero naar de kant. Wij moesten scoren. **Ik zie Grün nog altijd hoger springen dan Van Loen en dat doelpunt maken.** De Kuip was bevroren, maar niemand voelde de kou. [HBL]
- b. In verhoogd tempo scande hij de rest van De Vries' programma. De litanie over „handjeklap, achterkamertjesoverleg et cetera” - allemaal van Pim gejat. Gratis openbaar vervoer? Nee maar, prachtig! **Hij zag zich al in een tv-discussie aan De Vries vragen:** „En wie moet dat betalen, meneer de Vries, de belastingbetaler?” (NRC Handelsblad 01/11/2005, http://www.nrc.nl/100jaar_voorpaginas/article103825.ece)

Ten tweede zijn er zinnen van het type (5), waarin niet of nauwelijks nog van een echte waarneming sprake kan zijn. Volgens Holierhoek (1980: 77) wordt in zulke zinnen alleen een mededeling gedaan over de gebeurtenis die wordt uitgedrukt door de a.c.i., in dit geval dus over resp. de daling van het marktaandeel van Nederland 1 en 2 en de stijging van het kiespotentieel van het Vlaams Blok. Het effect van de constructie met *zien* is dat er een suggestie van “persoonlijke betrokkenheid” wordt gewekt: in (5a) bijvoorbeeld wordt Nederland 1 veel meer als slachtoffer van de situatie voorgesteld dan in een neutrale beschrijving van dezelfde trend zoals *Het marktaandeel van Nederland 1 daalde met 5 procent*.

- (5) a. Feit blijft dat KetNet de Nederlandse jeugdtelevisie behoorlijk in verlegenheid brengt. En dan vooral de publieke. **Nederland 1 zag het marktaandeel al met 5 procent dalen** in het tijdvak 17.00-18.00, Nederland 2 met 2 procent. [NRC]
- b. **Het Vlaams Blok zag zijn kiespotentieel de voorbije maanden stijgen**, maar niet boven het peil van mei. [Sta]

Ten derde, en daarmee zijn we bij de gebruikswijze aanbeland die in dit artikel centraal staat, kan *zien* + a.c.i. zoveel betekenen als ‘verwachten, voorzien dat iets zal gebeuren’ (zie De Geest 1974: 75-77, Holierhoek 1980: 72-74). In de corpusvoorbeelden in (6) verwijst de a.c.i. telkens naar een toekomstige gebeurtenis, waarvan de spreker vermoedt dat ze zal plaatsvinden. In de eerste twee zinnen wordt bijvoorbeeld een voorspelling gedaan over dezelfde gebeurtenis, nl. over de afloop van de wedstrijd Nederland-Mexico tijdens de groepsronde van het WK voetbal in 1998 (een wedstrijd waarnaar ook in België reikhalzend werd uitgekeken omdat het resultaat ervan bepalend kon zijn voor de kwalifi-

catiekansen van het Belgische elftal). (6a) komt uit een interview in *Het Belang van Limburg* enkele dagen voor de wedstrijd, waarin de echtgenote van een van de Belgische spelers haar verwachting uitspreekt dat Mexico zal verliezen. In diezelfde periode vertolkt de spreker van (6b) in een Belgisch Internetforum over sport een andere mening: hij of zij verwacht dat Mexico een gelijkspel uit de brand zal slepen. Ook in de andere voorbeelden gaat het duidelijk om een voorspelling in plaats van een directe waarneming.

- (6) a. Maar goed, net als Danny geloof ik nog in de kwalificatiekansen. Zuid-Korea moeten we verslaan, da's toch een zwakke ploeg. De rest zal Nederland wel doen, vermoed ik. **Ik zie de Mexicanen verliezen.** [HBL]
- b. **Ik zie Mexico een gelijkspel afdwingen tegen Nederland**, niet omdat ze zo goed zijn maar omdat : een gelijkspel voldoende is voor Nederland en omdat ook Mexico daarmee vrede zal nemen omdat ook zij weten dat België die broodnodige 'grote' overwinning nodig heeft en waarschijnlijk niet zal halen ... [USE-B]
- c. De westerse beschaving is nu ongeveer bij of na haar toppunt geraakt. **Ik zie ze niet "eeuwig" verder de wereld domineren.** De Derde Wereldlanden zullen heus wel ter hunne tijde overnemen. [USE-B]
- d. Robeco hoopt voor het eind van de maand „enkele honderden miljoenen gulden te hebben aangetrokken”. Ten koste van de landenfonds en gaat dat volgens hem niet. „Per saldo neemt het aantal aandeelhouders nog steeds toe. Ook onze landenfonds en groeien. **Ik zie daar niet snel een einde aan komen.**” [NRC]
- e. Je weet het nooit maar **ik zie hem nog wel eens een echt hele grote topper worden.** Ten minste als het in zijn hoofd goed blijft gaan. [USE – NL]

In deze laatste toepassing van *zien* + a.c.i. komt regionaal ook een lange infinitief voor. In geschreven teksten zijn daarvan nauwelijks voorbeelden te vinden. Een zoekopdracht naar alle zinnen met de string <ik zie> in de volledige Usenetcomponent van het CONDIV-corpus (12,7 mlj woorden) leverde geen enkel voorbeeld met lange infinitief op, tegenover een dertigtal voorbeelden van de betreffende toepassing met een korte infinitief (en uiteraard nog veel meer voorbeelden waarin *zien* + a.c.i. met korte infinitief een directe waarne-

ming benoemt).⁽³⁾ Op het Internet zijn sporadisch wel voorbeelden te vinden, zie de selectie in (7). We zochten op 16/01/2007 met de module ‘Geavanceerd zoeken’ van Google naar alle strings <ik zie *niet te>, en dat leverde een tiental relevante voorbeelden op, allemaal van Belgische discussiefora of weblogs (of, in één geval, 7c hieronder, uit de bijdrage van een Vlaamse gebruiker aan een Nederlands discussieforum).⁽⁴⁾

- (7) a. Nee, ik heb enkel die met een sterreke geleerd, is al meer dan genoeg. Had het aan nog wat mensen gevraagd en die gingen ook enkel die leren. Lijkt me zinloos, omdat de hoofdvraag inderdaad een tekst is. **Ik zie hem eigenlijk niet te vragen, ja die schrijver, wat weet je over zn leven?** Hij zei toch dat het de bedoeling was om bij elk fragment de schrijver kort te situeren. [uit een discussie op het forum van een Gentse studentenvereniging over de voor een bepaald examen verwachte vragen, TC]
<<http://fkserv.ugent.be/filologica/phpBB2/viewtopic.php?t=3113&start=25&sid=30a3dbb74b6259243a83ecdb0a3cb48d>>
- b. Onlangs had ik het er over dat vele cafés uit het straatbeeld verdwenen, vooral op den buiten valt dat op, maar ook de kleine kruidenierswinkel zoals men er in bijna iedere straat eentje had behoort stilaan tot het verleden. Ik vind dat wel zeer spijtig **maar ik zie het niet meer te veranderen**, nochtans was zo een winkeltje zeer gemakkelijk en men kon er ieder uur van de dag, soms tot ‘savonds laat bediend worden, soms al van smorgens 6u of nog vroeger. [weblog van een man uit Moerbeke-Waas, prov. Oost-Vlaanderen, TC]
<<http://petrus.skynetblogs.be/archive-week/2006-11to uit 1961>>

⁽³⁾ Uiteraard willen we hier niet suggereren dat de constructie beperkt is tot presenzinnen met *ik* als subject. Holierhoek (1980: 72) vermeldt bijvoorbeeld een voorbeeld uit *De Volkskrant* met een subject in de derde persoon, zie (i) hieronder. Toch zijn de meeste voorbeelden van de constructie die in de literatuur worden aangehaald van het type ‘Ik zie...’. De resultaten van onze zoekopdracht naar die woordstring geven dan ook een goede indruk van het gebruik van de constructie.

(i) ... en daarom ziet hij het cricket geen zelfde ontwikkeling doormaken als het tennis... (*De Volkskrant* 1974)

⁽⁴⁾ Het jokerteken * in de zoekstring staat voor een klein aantal willekeurige tussenliggende woorden.

- c. Benieuwd wat Sevilla nog kan. Als hij niet meer terugkomt naar zijn vroegere niveau van in zijn kelme-periode, zal het nooit meer lukken. Voor de rest vind ik T-Mobile toch wat tegenvallen, **ik zie ze niet veel te winnen**, of ze zouden een herrijzing van Zabel of Sevilla moeten meemaken. [bijdrage aan een Nederlands discussieforum over wielrennen, maar van een geregistreeerde gebruiker die aan zijn profiel duidelijk als Vlaming te herkennen is, TC]
<<http://www.sportone.nl/Wielrennen/Nieuws/33893/Vueltaflits-voorlopige-deelnemerslijst.html>>

Naar alle waarschijnlijkheid is het gebruik van de constructie met lange infinitief in zulke zinnen het gevolg van dialectinterferentie, d.w.z. de “sprekers” van (7a) tot (c) en vergelijkbare zinnen zullen wel uit het gebied komen waarin die *te*-constructie gangbaar is in het lokale dialect. De volgende paragraaf gaat nader in op de geografische verspreiding van de constructies met en zonder *te* in de Vlaamse dialecten.

3. De geografische verspreiding van de constructies met korte vs. lange infinitief

Op basis van een verkennende enquête onder de studenten Nederlands van vier Belgische universiteiten (UGent, KUL, UIA en VUB) bakent Taeldeman (1986) het verspreidingsgebied van *zien* ‘voorzien, verwachten’ + *te* + inf. af als de volledige provincie Oost-Vlaanderen, met uitzondering van de Denderstreek. Daarnaast is de constructie met *te* ook geattesteerd in een aantal plaatsen in het noordoostelijke kwart van West-Vlaanderen, maar voor dat gebied leveren de enquêteresultaten een nogal heterogeen beeld op, zodat Taeldeman (1986: 81) concludeert dat de constructie daar in elk geval “minder systematisch” aanwezig is dan in het aangrenzende Oost-Vlaamse gebied. In de rest van Nederlandstalig België (en in een aantal Zeeuws-Vlaamse plaatsen die in de enquête werden meegenomen) is enkel de “algemene” constructie zonder *te* geattesteerd.

De resultaten van Taeldemans verkennende onderzoek worden grotendeels bevestigd door een schriftelijke enquête die in het voorjaar van 2006 werd afgenomen bij de vaste informanten van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*.⁽⁵⁾ De opdracht in Figuur 1 hieronder maakte deel uit van een ruimere vragenlijst over zowel lexicale als morfosyntactische kwesties.

⁽⁵⁾ We hebben dit vervolgonderzoek beperkt tot het gebied waar blijkens Taeldeman (1986) variatie voorkomt, Oost- en West-Vlaanderen. In de rest van Nederlandstalig België werd de variant met *te* unaniem afgewezen in Taeldemans onderzoek, zodat we

Figuur 1 Enquête naar zien ‘verwachten’ + a.c.i. bij informanten WVD

Geef voor elk fragment aan of u de onderstreepte zin in uw dialect kan vervangen door een zin met het werkwoord ‘zien’. Zo ja, geef de vertaling.

- voorbeeld:** Marie komt goed overeen met Jef: ik denk dat ze nog met hem zal trouwen.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: 'K ZIE ZE NOG MEE HEM TROUWEN _____'
- 1) Het gaat slecht met Karel. Ik verwacht dat hij niet lang meer zal leven.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____
 - 2) De zoon van de bakker is op het verkeerde pad. Ik denk dat hij nog in de gevangenis zal geraken.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____
 - 3) Je denkt misschien dat je een goede zaak hebt gedaan, maar ik verwacht dat je er nog spijt van zult krijgen.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____
 - 4) Vandaag verwacht ik Fons niet meer, ik denk dat hij morgen zal komen.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____
 - 5) Hij heeft bedreigd om naar de politie te gaan, maar ik verwacht niet dat dat direct zal gebeuren.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____
 - 6) Onze Jan zal het nog ver brengen: ik denk dat hij nog burgemeester zal worden.
alternatief met zien-constructie mogelijk i.p.v. onderstreepte zin? **ja/nee**
zo ja, vertaal: _____

De opdracht zet de twee varianten niet expliciet tegen elkaar af: er wordt de informanten niet gevraagd om een keuze te maken tussen de constructie met en de constructie zonder *te*. In plaats daarvan krijgen ze een vertaalopdracht, waarbij in het voorbeeld in de instructie enkel de regionaal ongemarkeerde variant zonder *te* wordt aangeboden. Die keuze is bewust: aangezien in zulke vertaalopdrachten onvermijdelijk een repetitie-effect speelt (d.w.z. informanten hebben de neiging om aangeboden standaardtalige structuren gewoon te kopiëren naar het dialect, zie b.v. Cornips & Poletto 2005: 953), is het een sterk signaal als een informant in zijn vertaling naar het dialect desondanks de variant mét *te* realiseert. Dergelijke spontane afwijkingen van de constructie uit het voorbeeld er met grote zekerheid van mogen uitgaan dat de constructie met lange infinitief daar niet voorkomt. Over Nederland spreken we ons niet uit: mogelijk komt ook in sommige Nederlandse dialecten de variant met *te* voor, al wordt daar bij mijn weten nergens in de literatuur melding van gemaakt.

wijzen erop dat de constructie met *te* een sterke positie bekleedt in het betreffende dialect (zie Carden 1976: 101, Cornips & Jongenburger 2001: 227-28). Om de informanten meerdere “kansen” te geven om van de algemene constructie met korte infinitief af te stappen, werden zes verschillende uit het leven gegrepen zinnestelsels ter vertaling aangeboden. Het was dus niet meteen de bedoeling van dit onderzoek om door het aanbieden van meerdere testzinnen evt. linguïstische condities op het gebruik van de constructie met *te* op het spoor te komen, al zal verderop nog blijken dat in sommige zinnestelsels wel degelijk (veel) vaker spontaan voor de variant met *te* werd gekozen dan in andere.

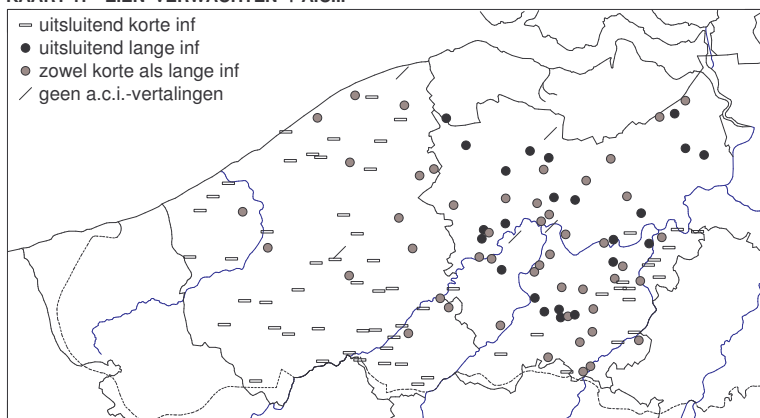
In totaal kregen we 215 (gedeeltelijk) ingevulde enquêtes terug. Zeven daarvan bleken niet bruikbaar omdat de betreffende respondenten tegen de instructie in niet de volledige zinnen, maar slechts een aantal opvallende losse woorden naar het dialect hadden vertaald (b.v. *gevangen* in zin 2 doorstreept en vervangen door *gevang*, *bak* of *cachot*). De resterende 208 enquêtes vertegenwoordigen 138 verschillende plaatsen in Oost- en West-Vlaanderen. Uiteraard bevatten de vertalingen naar het dialect lang niet altijd een constructie met *zien* + a.c.i. Geregeld geven de informanten als antwoord dat voor een of meer zinnen geen vertaling met *zien* mogelijk is, of ze gebruiken in hun vertaling het werkwoord *zien* in een andere constructie, bijvoorbeeld met een *dat*-zin als complement. Zie (8) voor enkele voorbeelden.

- (8) a. ‘k Zie dat hij nog in’t gevang zal gerakn. (vertaling zin 2 voor Asenede, I 161)
 b. Maar ‘k en zie nie in dat da sebiet zal gebeur’n. (vertaling zin 5 voor Baarle, I 231a)

Toch beschikken we over ruim voldoende antwoorden mét *zien* + a.c.i. om een goed zicht te krijgen op de verspreiding van de varianten met korte en lange infinitief in het onderzochte gebied. Kaart 1 geeft een overzicht: de witte balkjes markeren de plaatsen waar in de vertalingen met a.c.i. *uitsluitend* de ook in de standaardtaal gebruikelijke variant met korte infinitief werd gerealiseerd, de zwarte bolletjes markeren de plaatsen waar in de vertalingen met a.c.i. *uitsluitend* de variant met *te* werd gerealiseerd. De grijze bolletjes, ten slotte, markeren de plaatsen waar beide varianten zijn geattesteerd. In de overgrote meerderheid van de betreffende plaatsen komt dat doordat de informanten in sommige zinnen de variant met *en* in andere zinnen de variant zonder *te* gebruikten, bijvoorbeeld in Balegem (Kloekcode O 038), De Klinge (I 145) en Meerbeke (O 233) in Oost-Vlaanderen en in Beernem (I 138), Tielt (H 123) en Waregem (O 080) in (het

oosten van) West-Vlaanderen. Drie informanten, alle drie uit Oost-Vlaanderen, gaven voor een of meerdere testzinnen expliciet aan dat beide varianten voorkomen in hun dialect, door in hun vertaling de *te* voor de infinitief tussen haakjes te zetten (Deinze O 014, Schellebelle I 256 en Bevere O 097).

KAART 1: ZIEN 'VERWACHTEN' + A.C.I.

De kaart toont een duidelijke gebiedsvorming. De plaatsen met uitsluitend lange infinitief liggen allemaal in de provincie Oost-Vlaanderen: het onderzoek levert een fraaie bevestiging voor Taeldemans (1986) karakterisering van de constructie met *te* als een bij uitstek Oost-Vlaams fenomeen. In de meerderheid van de West-Vlaamse meetpunten is uitsluitend de constructie met korte infinitief geattesteerd, in een kleiner aantal plaatsen zijn beide varianten geattesteerd. Die plaatsen met beide varianten clusteren in de oostelijke helft van de provincie: van Oostkerke bij Brugge (H 013) en Beernem (I 183) in het noordoosten over Wingene (H 119) en Tielt (H 123) tot Waregem (O 080) en Stasegem (N 091a) in het zuidoosten. Verder naar het westen worden de grijze bolletjes steeds schaarser. Taeldemans (1986) vermoeden dat het noordoostelijke kwart van West-Vlaanderen een soort overgangsgebied vormt, wordt dus door ons materiaal ondersteund, maar de Oost-Vlaamse “infiltratie” blijft zeker niet beperkt tot het noordoosten. Er is een ruimer overgangsgebied, dat zich uitstrekt langs de volledige provinciegrens. In een onderzoek naar een heel ander lexicogrammaticaal fenomeen (nl. het voorkomen van de benefactiefconstructie bij werkwoorden als *kopen, maken, zoeken*, enz. – type *Ik heb hem een fles wijn gekocht*) troffen we enkele jaren geleden een zeer vergelijkbaar geografisch patroon aan: ook m.b.t. dat fenomeen vormt het oosten van West-Vlaanderen een brede overgangszone die aansluit bij het aangrenzende Oost-Vlaamse gebied (zie Coleman & De Vo-

gelaer 2002).⁽⁶⁾ Ook voor enkele gebieden in de oostelijke en zuidelijke periferie van Oost-Vlaanderen kunnen we het beeld uit Taeldeman (1986) nog wat scherper stellen. Het kaartbeeld bevestigt dat de Denderstreek in het zuidoosten van de provincie grotendeels buiten het gebied van de constructie met lange infinitief valt: in plaatsen als Opdorp (I 272), Erpe (O 052), Herdersem (O 060) en Ninove (O 152) zijn geen a.c.i.'s met lange infinitieven geattesteerd; in de stad Aalst (O 061), waarvoor we verschillende ingevulde enquêtes terugkregen, overwegen de vertalingen met korte infinitief (zes Aalsterse respondenten gebruiken enkel korte infinitieven, één gebruikt enkel lange infinitieven en één gebruikt zowel korte als lange infinitieven). Ook in het uiterste zuiden van de provincie lijkt de constructie met lange infinitief echter niet even sterk te staan als in de rest van Oost-Vlaanderen. De meest zuidelijke plaatsen met uitsluitend lange infinitief zijn enkele dorpen in de buurt van Zottegem, zoals Velzeke (O 111) en Strijpen (O 116): nog zuidelijker vinden we enkel plaatsen met “gemengde” antwoorden (b.v. Oprakel O 210 en St.-Maria-Lierde O 214) of met uitsluitend korte infinitief (b.v. Nukerke O 202 en St.-Kornelis-Horebeke O 125). Net zoals oostelijk West-Vlaanderen, lijkt zuidelijk Oost-Vlaanderen een perifeer gebied te vormen waarin de constructie met lange infinitief weliswaar aanwezig is, maar (nog) niet dezelfde positie heeft verworven als in de rest van de provincie.

Een laatste opmerkelijke dialectgeografische vaststelling is dat zelfs op vele plaatsen in het kerngebied van de constructie met lange infinitief – het centrum en het noorden van Oost-Vlaanderen – *allebei* de varianten zijn geattesteerd. Dat zal wel deels aan de manier van opvragen liggen (lees: aan de aanwezigheid van de constructie met korte infinitief in het voorbeeldantwoord), maar het lijkt er toch ook wel op te wijzen dat in veel Oost-Vlaamse dialecten interne variatie optreedt. Dat wil zeggen, in het gebied waar de constructie met lange infinitief voorkomt, komt die niet voor *in plaats van*, maar *naast* de constructie met korte infinitief (zie ook de bovengenoemde plaatsen waar de respondenten expliciet beide mogelijkheden signaleerden). Die vaststelling doet uiteraard vragen rijzen over de precieze relatie tussen beide varianten in zulke dialecten: bijvoorbeeld, zijn er intern-linguïstische factoren die het gebruik van deze of gene variant in de hand werken? Hoewel hierboven al is vermeld dat die kwestie zeker niet de hoofdbekommernis van deze studie vormt, staan we er tot besluit van deze paragraaf toch even bij stil. Het valt namelijk op dat de verdeling van de antwoorden met en zonder *te* over de zes testzinnen niet wille-

⁽⁶⁾ Ook de eerste aflevering van de *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (Barbiers et al. 2005) bevat verscheidene kaarten met dezelfde gebiedsvorming (d.w.z. waarop het oosten van West-Vlaanderen duidelijk aansluit bij Oost-Vlaanderen): zie o.m. kaarten 39a, 44b, 46b, 47b, 52a,b, 58a,b.

keurig is: uit het overzicht in Tabel 1 blijkt dat generaliserend over het volledige onderzochte gebied in sommige zinnen relatief gezien veel vaker een a.c.i. met lange infinitief werd gerealiseerd dan in andere (de geobserveerde verschillen tussen de zes testzinnen zijn statistisch significant: Chi^2 (N= 861; $\text{df}=5$) = 43.40, $p < .001$). De zinnen staan gerangschikt naar het aandeel van de vertalingen met lange infinitief in het totale aantal vertalingen met *zien* + a.c.i., in dalende volgorde. Ze kunnen ruwweg in drie groepjes worden ingedeeld: bij zinnen 4 en 1 is de verhouding min of meer in evenwicht, zinnen 2 en 3 tonen een verdeling van ongeveer 60 % korte tegenover 40 % lange infinitief en bij zinnen 6 en 5 is die verhouding ongeveer 75% korte tegenover 25% lange infinitief.

Tabel 1: De testzinnen gerangschikt naar het percentage a.c.i.-vertalingen met lange infinitief

	Aantal vertalingen a.c.i. met korte infinitief		Aantal vertalingen a.c.i. met lange infinitief	
	N	%	N	%
Zin 4 Ik zie hem morgen (te) komen.	52	47,61	57	52,29
Zin 1 Ik zie hem niet lang meer (te) leven.	79	51,63	74	48,37
Zin 3 Ik zie je er nog spijt van (te) krijgen.	54	60,67	35	39,33
Zin 2 Ik zie hem nog in de gevangenis (te) geraken	116	64,80	63	35,20
Zin 6 Ik zie hem nog burgemeester (te) worden.	128	75,29	42	24,71
Zin 5 Ik zie dat nog niet direct (te) gebeuren.	123	76,40	38	23,60
TOTAAL	552	64,11	309	35,89

De testzinnen zijn naar de vorm erg gelijkend (b.v. telkens een presens matrixzin met een eerstpersoonssubject 'Ik zie...'), maar ze bevatten verschillende werkwoorden in het infinitiefcomplement (*komen*, *worden*, *leven*, ...) en ook het subject van de infinitief is verschillend (*je* in zin 3, *dat* in zin 5, *hem* in de andere zinnen). We moeten uiteraard bijzonder voorzichtig zijn met de interpre-

tatie van de rangschikking in Tabel 1, maar er zijn toch zekere aanwijzingen dat beide genoemde factoren (werkwoord in het infinitiefcomplement, subject van de infinitief) wel eens een rol zouden kunnen spelen. Zo is de *te*-constructie relatief gezien het vaakst geattesteerd in zin 4 'Ik zie hem morgen (te) komen', de enige zin waarin het infinitiefcomplement een werking noemt die het subject van de infinitief min of meer onder controle heeft: de 'hem' van zin 4 beslist zelf of hij werkelijk komt, wat niet gezegd kan worden van bijvoorbeeld de 'je' in zin 3 'Ik zie je er nog spijt van (te) krijgen'. Mogelijk is de *te*-constructie gebruikelijker in zinnen waarin de infinitief een controleerbare werking noemt. Ten tweede is de *te*-constructie relatief gezien het minst vaak geattesteerd in zin 5 'Ik zie dat nog niet direct (te) gebeuren', de enige zin waarin het subject van de infinitief niet verwijst naar een levend persoon: mogelijk is dus ook de animaatheid van het subject van de infinitief een factor die het gebruik van de *te*-constructie bevordert. In elk geval lijkt het wenselijk om in toekomstig onderzoek naar de variatie tussen korte en lange infinitief de factoren controleerbaarheid en animaatheid mee te nemen. In de volgende paragraaf presenteren we een *verklaring* voor de opkomst van de a.c.i. met lange infinitief bij *zien*.

4. De a.c.i. met lange infinitief bij *zien* als een gemotiveerde innovatie

4.1 De toename van *te* + infinitief in de grammatica van het Nederlands

Het is bekend dat veel werkwoorden die in oudere taalfasen nog een korte infinitief als complement konden krijgen in het huidige Nederlands enkel met een lange infinitief met *te* voorkomen: een van de laatste werkwoorden waarbij die verschuiving zich heeft voltrokken – of beter gezegd, zich aan het voltrekken is – is *durven*. Andere voorbeelden zijn *beginnen*, *denken*, *begeren*, *weten*, *bevelen* en *schijnen*, allemaal werkwoorden die in het Middelnederlands nog geregeld of zelfs uitsluitend met een korte infinitief werden gebruikt (zie de vele vbn in Van Helten 1891 en Stoett 1923: 202-204). Pijnenburg et al. (1997: 125) wijzen erop dat de verschuiving zich altijd in dezelfde richting voordoet: "De ontwikkeling, als ze optreedt, vindt steeds in dezelfde richting plaats: een toename van *te* + infinitief. Het omgekeerde heeft zich, voorzover bekend, eigenlijk nooit voorgedaan". Het ligt dan ook voor de hand dat de variant van *zien* + a.c.i. met lange infinitief een jongere constructie is dan de variant met korte infinitief.

Taldeman (1986) gaat kort in op de mogelijke redenen voor de opkomst van de lange infinitief na *zien* 'verwachten'. Hij ziet een verband met een

andere betekenis van *zien*, nl. ‘trachten, moeite doen om’, zoals in (9a) hieronder, waarbij eveneens een *te*-infinitief voorkomt: “In beide gevallen drukt *zien* een zeker doel uit en heeft de infinitief een futurumkarakter” (1986: 82). Hij verwijst ook nog naar een aantal andere werkwoorden “met een doel-notie” waarbij de lange infinitief gebruikelijk is, zie de voorbeelden (9b) tot (9g).

- (9) a. Je moet dat zien te vermijden. (Taeldeman 1986: 82)
 b. Hij dreigt me te verlaten.
 c. Hij is van plan te vertrekken.
 d. Hij neemt zich voor met ons naar huis te gaan.
 e. Hij overweegt thuis te blijven.
 f. Hij belooft niet meer te spieken.
 g. Hij denkt niet meer te komen.

De lange infinitief na *zien* ‘verwachten’ past volgens Taeldeman naadloos in dit “doel”-stramien:

In het licht hiervan [nl. van de reeks voorbeelden in 9, TC] hoeft het ons helemaal niet te verwonderen dat ook *zien* = voorzien/verwachten met *te* + inf. gekombineerd wordt. Het is een “logische” innovatie die (voorlopig?) enkel in sommige Vlaamse dialecten doorgedrongen is. (1986: 82)

Het wordt algemeen aanvaard dat de toevoeging van het partikel *te* – in oorsprong een directioneel voorzetsel – aan steeds meer infinitieven in veel gevallen inderdaad gemotiveerd werd door de behoefte om het ‘doel’-karakter van de infinitief te onderstrepen (zie Duinhoven 1997: 190-98, Pijnenburg et al. 1997: 125, inter alia). *Te* voegde in de terminologie van Van der Auwera & Bultinck (2000) een “finaliteitsbetekenis” toe, overigens net zoals *to* in het Engels en *zu* in het Duits (zie Fischer 1997 en Haspelmath 1989). Toen die doelbetekenis van *te* naderhand verbleekte, werd steeds vaker ook nog *om* toegevoegd, dat later op zijn beurt betekenisverbleking onderging (zie b.v. Gerritsen 1987: 148).

Van der Auwera & Bultinck (2000) waarschuwen echter tegen een overschatting van de doelbetekenis van *te*: in vele gevallen is van dat finale betekenisaspect geen spoor (meer). In het zinspaar in (10) hieronder bijvoorbeeld, kan het betekenisonderscheid tussen de variant met en die zonder *te* bezwaarlijk in die zin worden verklaard: *als* de infinitief in een van die zinnen al het doel van de handeling uitdrukt, dan is het precies in de zin met korte infinitief, want enkel daarin is het subject een volitioneel agens. Dat *te* in (10b) een finali-

teitsbetrokken betekenisnuance zou toevoegen, valt dus moeilijk hard te maken (2000: 381).

- (10) a. Tijdens het diner kwam Paula naast mij zitten.
 b. Tijdens het diner kwam Paula naast mij te zitten.

Ook in de constructie met *zien* die in dit artikel centraal staat, houdt de toevoeging van *te* voor de infinitief volgens ons weinig of geen verband met de oorspronkelijke doelbetekenis van *te*. Hieronder argumenteren we dat die toevoeging veeleer gemotiveerd wordt door een andere syntactico-semantische eigenschap van *te* waarvan in de literatuur al melding is gemaakt, nl. de “isolerende” functie ervan: de toevoeging van *te* voor de infinitief geeft de relatieve zelfstandigheid van de persoonsvorm en de infinitief aan, door het lexicale (in plaats van hulpwerkwoordelijke) karakter van de persoonsvorm te benadrukken (zie b.v. Duinhoven 1997, Ybema 2001; zie ook Booij, Los en Rem 2006, die een vergelijkbare isolerende functie toeschrijven aan het Middelnederlandse *ghe-*). Om die hypothese aannemelijk te maken, gaan we uitgebreid in op de syntactische en semantische evolutie van de a.c.i. in het Nederlands.

4.2 “Echte” en “onechte” a.c.i.’s

In de literatuur over de a.c.i. in het Nederlands wordt geregeld een onderscheid gemaakt tussen de “echte” en de “onechte” a.c.i. (zie Zwaan 1974, Klooster 1988, Duinhoven 1991/1997). De huidige constructie bij verba sentiendi als *zien*, *horen* en *voelen* is een *onechte* a.c.i., omdat de oblieke NP niet enkel fungeert als het logische subject van de infinitief, maar ook (en vooral) als direct object van de matrixzin. In de onderstaande voorbeelden (11) kan de infinitief als het ware worden begrepen als een nadere specificatie bij een zin die ook zonder de infinitief al een volledige mededeling bevat. Bijvoorbeeld voor (11b): ‘Ik hoor de vogel – al zingende’ (zie Fischer 1994: 103).

- (11) a. Ik zag hem in bad zitten.
 b. Ik hoor de vogel zingen.
 c. Ik voelde het touw in mijn polsen snijden

Duinhoven (1991:428; 1997:243) stelt voor die onechte a.c.i. de analyse in (12) voor. De oblieke NP vormt wel een verbinding met de infinitief, maar maakt

ook deel uit van de zinskern als object en is dus evenzeer verbonden met de persoonsvorm (er is m.a.w. een “tweezijdige” binding).⁽⁷⁾

(12) [S Vf {NC_{O/S}]_{zinskern} infinitief_{bep.v.gest.} }

In oudere taalfasen kwamen in het Nederlands ook “echte” a.c.i.’s voor, waarin accusatief-NP en infinitief veel meer een eenheid vormen. Dat kon bij een vrij grote groep van werkwoorden, waartoe naast werkwoorden van waarneming onder meer ook allerlei verba declarandi (*zeggen, verklaren, ...*) en verba cogitandi (*denken, weten, hopen, ...*) en volendi (*willen, begeren, ...*) behoorden. In de door Duinhoven (1991: 415-16) geciteerde Middelnederlandse voorbeelden in (13) kan de accusatieve NP *niet* worden opgevat als het direct object van de persoonsvorm: hoogstens kan de verbinding van de NP met de infinitief gelden als het object van de persoonsvorm.

- (13) a. Dits die man die ic begaerde mede te varen in deser nacht (‘waarvan ik wilde dat hij mee zou gaan’) (*Karel ende Elegast*)
 b. Hi seide ende propheteerde den heiligen geest comen (‘dat de heilige geest zou komen’) (Boendale, *Der leken spiegel*)
 c. Die paues hevet uut gegeven sant te zine den here (‘heeft verklaard dat de heer [nl. Franciscus] heilig was’) (Maerlant, *Leven van Sint Franciscus*)
 d. Daer hi vernam Hannibal wesen (‘waar hij had gehoord, dat Hannibal was’) (Maerlant, *Spiegel Historiael*)

In (13b), bijvoorbeeld, is *den heiligen geest* duidelijk niet het direct object van *zeggen*: *den heiligen geest comen* vormt een eenheid ten opzichte van de matrixzin *Hi seide*. Voorbeeld (13d) laat zien dat ook bij werkwoorden van waarneming zoals *vernemen* een echte a.c.i. kon voorkomen: het subject neemt Hannibal daar niet letterlijk waar, maar heeft van derden gehoord dat Hannibal zich op een bepaalde plaats bevindt.

Voor deze echte a.c.i. stelt Duinhoven (1991:428, 1997:231) de analyse in (14a) of (14b) voor: accusatief-NP en infinitief vormen een eenheid, die fungeert als specificatie bij een intransitieve persoonsvorm (de oudste structuur) of als direct object bij een transitieve persoonsvorm. Het onderscheid tussen de intransitieve echte a.c.i. in (a) en de jongere transitieve echte a.c.i. in (b) doet in dit bestek verder niet ter zake.

⁽⁷⁾ Uiteraard bestaan er alternatieve structurele analyses van de a.c.i., met name in het generatieve paradigma; zie o.m. Bennis & Hoekstra (1989), Rutten (1991), Zwart (2001).

- (14) a. [S Vf]_{zinskern} {NC_{acc.S} infinitief}_{specificatie}
 b. [S Vf { NC_{acc.S} infinitief }_{object}]_{zinskern}

De echte a.c.i. wordt ook wel “Latijnse” of “klassieke” a.c.i. genoemd, omdat deze constructie in tegenstelling tot de onechte a.c.i. niet inheems zou zijn maar gebaseerd op imitatie van het Latijn, dat een zeer productieve a.c.i.-constructie kende (zie b.v. De Vooy 1947, WNT sub *te* I, B, 6a). Volgens Duinhoven (1991/1997) hoeft de echte a.c.i. niet noodzakelijk als een latinisme te worden beschouwd: de vindplaatsen in het Middelnederlands zijn volgens hem te talrijk om ze enkel en alleen aan Latijnse invloed te wijten. Hoe het ook zij, vast staat wel dat de constructie door navolging van het Latijn gedurende een relatief korte periode bijzonder populair werd in het Vroegnieuw-nederlands. In zeventiende- en achttiende-eeuwse literaire teksten treffen we allerlei werkwoorden van perceptie, cognitie en communicatie geregeld aan met een echte a.c.i. als complement (zie Duinhoven 1991, Fischer 1994, Overdiep 1935: 406-411). Enkele voorbeelden:

- (15) a. Hier is een edelman, die men zeidt goede middel te hebben (Van Reigersbach, geciteerd in Overdiep 1935: 410)
 b. Deeltgens die ik oordeelde bolletgens te zijn. (Van Leeuwenhoek, geciteerd in Duinhoven 1991:410)
 c. Josephus erkent deze nederlage te zijn een wraecke. (Vondel, geciteerd in Duinhoven 1991:410)
 d. Men kan immers niet gelooven al gantsch Israel soo puyr sot te zijn gheweest. (Coornhert, zie WNT sub *gelooven*)
 e. In dus een zee van zorgen, vernam zij onder 't volk gezaaid te zijn zeker boek, getiteld... (Hooft, *Nederlandsche Historien*, geciteerd in Fischer 1994: 112).

Merk op dat de infinitief in de bovenstaande voorbeelden telkens wordt voorafgegaan door *te*. Zoals uit sommige van de voorbeelden in (13) hierboven blijkt, kwam al in het Middelnederlands af en toe een lange infinitief voor in echte a.c.i.'s. In het Vroegnieuw-nederlands wordt dat de regel, in zoverre dat Duinhoven (1991) en Fischer (1994) de aanwezigheid van *te* beschouwen als een formeel herkenningcriterium voor de echte a.c.i. in het zeventiende-eeuwse Nederlands: enkel in onechte a.c.i.'s blijft het oude patroon met korte infinitief gebruikelijk. In subparagraaf 4.3 zullen we ingaan op de achterliggende redenen voor de veralgemening van de lange infinitief in de echte a.c.i. in het Vroegnieuw-nederlands.

Na de 17de-eeuw verdwijnt de echte a.c.i. uit het Nederlands, op enkele (mogelijke) relictten na.⁽⁸⁾ Zo is er de constructie met *weten* in (16), die ook een lange infinitief krijgt, althans in het Nederlandse Nederlands (in het Belgische Nederlands vaak met korte infinitief, zie ANS 1997: 1024, De Rooij 1969). Duinhoven (1997:236-37) betwijfelt echter of dit wel een relict van de echte a.c.i. is: volgens hem is dit eerder een type sui generis (daarop wijst onder meer dat we 16 niet parafraseren als ‘Weet jij dat de sleutels liggen?’ maar ‘Weet jij *waar* de sleutels liggen?’).⁽⁹⁾

(16) Weet jij de sleutels te liggen?

In elk geval *wel* een restant van de echte a.c.i. zijn de passieve patronen *verondersteld worden te* en *geacht worden te*, zoals in (17), die gegrammaticaliseerd zijn tot een soort markerders van deontische modaliteit (meer daarover in Noël, Coleman & Defrancq 2005, in voorb.).

- (17) a. Een abt wordt verondersteld in zijn abdij te vertoeven. [GvA]
 b. Chefs van afdelingen worden geacht excessief of nutteloos surfen te voorkomen. [NRC]

Volgens Zajicek (1970) kunnen *achten*, *veronderstellen* en nog een klein aantal semantisch vergelijkbare werkwoorden ook in actieve zinnen nog met een echte a.c.i. gebruikt worden, in formele stijl. De bijpassende geconstrueerde voorbeelden in (18) klinken echter behoorlijk stroef (en in corpora zijn nauwelijks zulke voorbeelden te vinden, zie Noël, Coleman & Defrancq 2005).

⁽⁸⁾ In het Engels heeft zich een heel andere evolutie voorgedaan: ook daar kwam de echte a.c.i. op in de Renaissance, maar de constructie heeft sindsdien een eigen plaats in het taalsysteem verworven en is nog steeds bijzonder productief, zie de moderne corpusvoorbeelden uit Noël (2003) in (i) t.e.m. (iii). In Fischer (1994), Klooster (1988) en Noël, Coleman & Defrancq (2005, in voorb.) wordt nader ingegaan op die verschillende ontwikkelingen in het Nederlands en het Engels.

(i) She knows Victor to be a troublemaker, and... [BNC - AN5 1392]
 (ii) Although difficult to date he believes the trackway to have been in existence for at least 2,000 years. [BNC - BM4 1793]
 (iii) A cursory count established the initial death toll to be about seventy. [BNC - HTY 2525]

⁽⁹⁾ Nog zo'n moeilijk te categoriseren constructie is die met *vinden* als in *Ik vind die kleur niet bij jou passen*. Deze constructie vertoont volgens Duinhoven (1991:427) zowel kenmerken van de echte als van de onechte a.c.i.

- (18) a. Het aantal zwakzinnigen in ons land acht men tussen de 150.000 en de 300.000 te liggen. (Zajicek 1970: 203)
b. Hij stapte in wat hij meende de bus naar Oegstgeest te zijn. (Zajicek 1970:207)

4.3 Het complement bij *zien* 'verwachten' als echte a.c.i.

Na de uiteenzetting in de vorige subparagraaf zal duidelijk zijn dat de a.c.i. bij *zien* 'verwachten' in zekere zin aansluit bij de oude *echte* a.c.i. Vergelijk de voorbeelden in (19): in (a) is *zien* een perceptiewerkwoord en is *Jan* direct object bij *zien*, in (b) is *zien* veeleer een werkwoord van cognitie en kan *Jan* met veel minder recht gelden als het direct object van dat werkwoord.

- (19) a. Ik zie Jan in bad zitten.
b. Ik zie Jan in de gevangenis terechtkomen.

In deze context kunnen we ook de door Holierhoek (1980: 73-74) gesignaleerde grotere semantische flexibiliteit van het complement bij *zien* 'verwachten' begrijpen. Zo kan de infinitief bij *zien* 'verwachten' verwijzen naar een gebeurtenis die niet visueel waarneembaar is (20a), kan de a.c.i. een tijdsbepaling bevatten die niet met het hoofdwkwoord verbonden is (20b), en kan de a.c.i. een voltooid aspect hebben (20c). Bij "letterlijk" *zien* + a.c.i. ontbreken die mogelijkheden uiteraard, daar moet de a.c.i. een gebeurtenis benoemen die simultaan plaatsvindt met de waarneming van het subject van de hoofdzin (vgl. **Ik zie Jan morgen in bad zitten*, **Ik zie Jan in bad gezeten hebben*).

- (20) a. Ik zie Jan nog spijt krijgen van die beslissing.
b. Ik zie Jan over enkele jaren nog in de gevangenis terechtkomen.
c. Ik zie Jan dat probleem morgen nog niet opgelost hebben.

Dat alles wijst erop dat de band tussen de accusatief-NP en het hoofdwkwoord bij *zien* 'verwachten' + a.c.i. veel losser is dan bij letterlijk *zien* + a.c.i.: in tegenstelling tot in (19a), wordt Jan in (19b) en (20) niet echt door het subject "gezien".

In de vorige subparagraaf is gebleken dat de echte a.c.i. in het (literaire) Vroegnieuwenederlands productief kon worden toegepast met onder meer allerlei werkwoorden van cognitie, zoals *denken*, *oordelen*, *geloven*, *menen*, *verwachten*, enzovoort. Het ligt dus voor de hand dat ook bij *zien* 'verwachten', dat immers in dezelfde semantische klasse thuishoort, zo'n a.c.i. kon voorkomen.

En omdat de echte a.c.i. in het Vroegnieuw Nederlands altijd een lange infinitief heeft, treffen we ook in die zeventiende-eeuwse a.c.i.'s bij *zien* ‘verwachten’ steevast een lange infinitief aan, zie de voorbeelden uit het WNT in (21).

- (21) a. *M. Hay Jaep toont niet dan blyheydt, Alst schip in de ly leydt, ist eerst tijdt om sorghen. J. Laet sorghen die ons borghen, Ick sie voor morghen, my niet t’huys te raecken, Cl. v. Boer in Calfsv. [± 1615]*
 b. De heer van Heeckeren heeft my gesezt, dat de jegenwoordige Koningh van Sweeden seer swack is ende niet gesien is langh te sullen leeven, in WILLEM III en BENTINCK, *Corresp.* 1, 1, 483 [1698].

In onechte a.c.i.'s met “letterlijk” *zien* en andere werkwoorden van directe waarneming blijft in het Vroegnieuw Nederlands de constructie met korte infinitief gebruikelijk, zie de voorbeelden in (22).⁽¹⁰⁾

- (22) a. Of nu de wint uw’ koning, zoo rechtvaerdigh, Had herwaert aen gevoert, en ick hem hier zagh staen. Noch wil ick zommigen afvaerdigen te gaen Bezichtigen de kust, VONDEL 8, 297 [1660].
 b. Ontrent my sien ik de Zee, onstuymich, troebel, onrustich, op zekere getijden aen den oever oploopen en afloopen, GEULINCX, *Hoofd.* 89 [1667].

Met andere woorden, de a.c.i. bij *zien* ‘verwachten’ sluit semantisch veel dichter aan bij echte a.c.i.'s bij allerlei werkwoorden van cognitie dan bij onechte a.c.i.'s bij letterlijk *zien* en andere perceptiewerkwoorden en kreeg in het taalgebruik van de zeventiende-eeuwse literatoren dan ook de overeenkomstige formele markerings, nl. de lange infinitief.

Het ligt nu uiteraard voor de hand om een parallel te zien tussen deze zeventiende-eeuwse constructie met lange infinitief en de in paragraaf 3 besproken Oost-Vlaamse constructie. Zowel in het zeventiende-eeuwse literaire Nederlands als in de huidige Oost-Vlaamse dialecten treffen we in de a.c.i. bij “letterlijk” *zien* een korte infinitief aan maar in de a.c.i. bij *zien* ‘verwachten’

⁽¹⁰⁾ Zeer sporadisch komt in het Vroegnieuw Nederlands ook in zulke letterlijke contexten een lange infinitief voor, bijvoorbeeld bij Van Mander:

(i) Wt deser oorsaeck, dat hem sulcx behaeghde, sietmen zijn dinghen eenichsins ghesneden te staen, treckende meer nae t’steen, als t’leven, v. MANDER, *Schilderb.* 108 a [1604].

een lange infinitief. De redenen voor die differentiëring zouden in beide variëteiten van het Nederlands wel eens dezelfde kunnen zijn. Met andere woorden, om het waarom van de opkomst van de lange infinitief bij *zien* 'verwachten' in de huidige Oost-Vlaamse dialecten te begrijpen, verdient het aanbeveling om na te gaan waarom in de bloeiperiode van de echte a.c.i. in het Nederlands het gebruik van *te* in die constructie de regel werd. Met imitatie van het Latijn kan dat niets van doen hebben, want het Latijn kent geen vergelijkbare lange infinitief. Dat wil zeggen, zelfs al was de kortstondige populariteit van de echte a.c.i. in het Vroegnieuwlands in grote mate toe te schrijven aan Latijnse invloed, de veralgemening van de lange infinitief in die constructie was in elk geval een intern Nederlandse ontwikkeling.

Volgens Duinhoven (1997: hoofdstuk 5) is die Vroegnieuwlandse veralgemening van de lange infinitief in de echte a.c.i. gemotiveerd door de "isolerende" functie van *te*. Hij onderscheidt twee hoofdeden voor de toename van *te* + infinitief in de grammatica van het Nederlands: *te* werd in allerlei verbindingen toegevoegd om het finale betekenisaspect van de infinitief te versterken (zie boven, subparagraaf 4.1) en/of om de infinitief d.m.v. een extra morfeem te scheiden van de persoonsvorm en zo de relatieve zelfstandigheid van persoonsvorm en infinitief te onderstrepen (die resp. de hoofdwerving en een zelfstandige bijwerving aanduiden). In constructies met een kale infinitief verloren persoonsvorm en infinitief gaandeweg hun zelfstandigheid: denk aan moderne constructies met modale of aspectuele hulpwerkwoorden zoals *Jan moet antwoorden* of *Piet blijft maar zeuren*, waarin we geen twee onderscheiden werkingen meer herkennen omdat de persoonsvorm zijn status als zelfstandig werkwoord volledig verloren heeft. Door de toevoeging van het scheidende partikel *te* kon dat verlies aan zelfstandigheid worden opgevangen. Hierboven hebben we gezien dat in de echte a.c.i. de accusatief-NP en de infinitief een eenheid vormen, die min of meer losstaat van de hoofdzin: er is een tweedeling tussen de hoofdwerving van de matrixzin en de bijwerving van het infinitiefcomplement (zie de structuur in 14a hierboven). Als zodanig vormt de echte a.c.i. bij uitstek een syntactische omgeving waarin de toevoeging van het isolerende *te* de tweedeling tussen hoofd- en bijwerving moest onderstrepen.

Duinhoven staat niet alleen met zijn hypothese over de isolerende functie van *te*. Volgens Ybema (2001: hfst 3) is de opmars van *te* + infinitief begonnen bij matrixwerkwoorden zoals *menen*, *hopen* en *beloven*, die een irrealiscomplement selecteren: de door het infinitiefcomplement benoemde werking vindt niet op hetzelfde moment plaats als de door de persoonsvorm benoemde werking (en hoeft zelfs niet plaats te vinden). Nadien is *te* + infinitief ook op-

gekomen bij werkwoorden met realis-complementen, maar ook daar heeft het infinitiefcomplement “independent time reference”: uit de voorbeelden in (23) blijkt dat de door de infinitief benoemde werking behalve tijdens ook zowel *voor* als *na* de door de persoonsvorm benoemde werking kan plaatsvinden.

- (23) a. Hij beseft morgen een boek te moeten lezen. (Ybema 2001: 89)
 b. Vandaag beseft Jan gisteren een enorme fout te hebben gemaakt. (Ybema 2001: 107)

Met andere woorden, in deze constructies met lange infinitief is telkens duidelijk sprake van twee onderscheiden werkingen: Ybema beschouwt *te* als een soort tempusmarkeerder die aangeeft dat de werking van de infinitief niet simultaan hoeft te verlopen met de werking van de persoonsvorm. Ook al spreekt Ybema in dit verband nergens letterlijk van een “isolerende” of “scheidende” functie van *te*, de parallelie met de hypothese van Duinhoven is duidelijk.

Ook voor het Engels is de scheidende functie van het *to* van de lange infinitief al opgemerkt. Volgens Fischer (1995) wordt de variatie tussen korte en lange infinitief in het Laatmiddelenengels hoofdzakelijk bepaald door de eenheid dan wel tweeledigheid van het benoemde gebeuren:

[A] matrix verb followed by a bare infinitival complement expresses *one* event in which the subject of the matrix verb is directly involved (whether as a causer, a perceiver, or something else depends on the lexical nature of the verb). The subject has, therefore, direct perception, or directly influences or participates in what happens. A matrix verb followed by a *to*-infinitival complement [...] contains two separate events. Because the matrix subject is part of one event and the infinitival complement part of the other, it can therefore not be directly involved. (Fischer 1995: 19-20)

De variatie die we in de huidige Vlaamse dialecten aantreffen bij *zien* + a.c.i. past perfect in dit semantische plaatje. In (24a) vindt het aankomen van Jan simultaan plaats met de directe waarneming daarvan door het subject van de matrixzin, en daar past dan ook enkel de korte infinitief. In (24b) is veel meer sprake van twee afzonderlijke gebeurtenissen, en om die tweedeling te onderstrepen voegen vooral Oost-Vlaamse sprekers (soms) het scheidende partikel *te* toe.⁽¹¹⁾

⁽¹¹⁾ Merk op dat de isolerende functie van *te* ook een verklaring biedt voor het bovengenoemde problematische zinspaar van Van der Auwera & Bultinck (2000), hier herhaald als (i) en (ii). Zin (i) beschrijft een ondeelbare gebeurtenis met Paula als directe instigator (Paula gaat bewust op een welbepaalde plaats zitten), in zin (ii) noemt het infinitiefcomplement veeleer een zelfstandige werking, die Paula niet onder controle

- (24) a. Ik zie Jan daar aankomen.
b. Ik zie Jan morgen aan (te) komen.

5. Besluit

Zien is een van de weinige werkwoorden die in het moderne Nederlands nog een complement in de vorm van een accusativus-cum-infinitivo kunnen krijgen. De combinatie *zien* + a.c.i. benoemt doorgaans een directe visuele waarneming, maar kan ook zoveel betekenen als ‘verwachten/voorzien dat iets het geval zal zijn’, zie het voorbeeld in (25). Zoals al is opgemerkt door Taeldeman (1986), kan de infinitief in zulke zinnen in sommige, met name Oost-Vlaamse dialecten worden voorafgegaan door *te*.

- (25) Ik zie Tom Boonen de komende jaren nog veel klassiekers (te) winnen.

Op basis van een schriftelijk enquête-onderzoek hebben we het gebied waarin naast de algemeen verspreide constructie met korte infinitief ook de constructie met lange infinitief gebruikelijk is afgebakend als het noorden en het centrum van de provincie Oost-Vlaanderen. Daarnaast zijn er twee perifere gebieden waarin de constructie met *te* aanwezig is, maar (nog) niet dezelfde status heeft verworven als in het zonet genoemde kerngebied: het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen en het oosten van de aangrenzende provincie West-Vlaanderen. Met Taeldeman (1986) kunnen we dus besluiten dat de constructie met lange infinitief een Oost-Vlaamse innovatie is.

In de tweede helft van deze bijdrage hebben we die Oost-Vlaamse innovatie in verband gebracht met de syntactische en semantische evolutie van de a.c.i. in het Nederlands. De constructie *zien* ‘verwachten’ + a.c.i. sluit aan bij de oude “echte” a.c.i., waarin de accusatief-NP en de infinitief een eenheid vormen zonder dat de accusatief-NP tevens als het direct object van de persoonsvorm moet worden beschouwd. In het Middelnederlands kwamen in zulke echte a.c.i.’s zowel lange als korte infinitieven voor, maar tijdens de bloeiperiode van de constructie in het Vroegnieuwlands werd het gebruik van de lange infinitief verplicht, een ontwikkeling die in verband kan worden gebracht met de “isolerende” functie van *te* (zie b.v. Duinhoven 1997). Ook de distributie in de huidige Oost-Vlaamse dialecten lijkt gemotiveerd door die isolerende functie

heeft.

- (i) Tijdens het diner kwam Paula naast mij zitten.
(ii) Tijdens het diner kwam Paula naast mij te zitten.

van *te*: als *zien* + a.c.i. een directe visuele perceptie benoemt, wordt uitsluitend de korte infinitief gebruikt, maar bij *zien* ‘verwachten’ + a.c.i. kan *te* worden toegevoegd om de tweedeling tussen matrixzin en infinitiefcomplement in de verf te zetten.

Bibliografie

ANS

1997, = W. Haeseryn, K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (red.), *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Groningen: Martinus Nijhoff / Deurne: Wolters Plantyn.

BARBIERS, S., H. BENNIS, G. DE VOGELAER, M. DEVOS & M. VAN DER HAM

2005, *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel 1: Pronomina, congruentie en vooropplaatsing*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

BENNIS, H. & T. HOEKSTRA

1989, “Why Kaatje was not heard sing a song”. In: D. Jaspers, W. Klooster, Y. Putseys & P. Seuren (red.), *Sentential Complementation and the Lexicon. Studies in Honour of Wim de Geest*. Dordrecht: Foris, 21-40.

BOOIJ, G., B. LOS & M. REM

2006, “De oorsprong van ghe- als negatief-polair element in het Middelnederlands”. *Taal en Tongval* 58, 3-27.

CARDEN, G.

1976, “Syntactic and semantic data: replication results”. *Language in Society* 5, 99-104.

COLLEMAN, T. & G. DE VOGELAER

2003, “De benefactiefconstructie in de zuidelijk-Nederlandse dialecten”. In: S. Barbiers, M. Devos & G. De Schutter (red.), *Dialectsyntaxis in bloei. (Taal en Tongval themanummer 15-16)*, 184-208.

CORNIPS, L. & W. JONGENBURGER

2001, “Het design en de methodologie van het SAND Project”. *Nederlandse Taalkunde* 16, 215-232.

CORNIPS, L. & C. POLETTO

2005, “On standardising syntactic elicitation techniques. Part I.” *Lingua* 115, 939-957.

DE GEEST, W.

1974, *Complementaire constructies bij verba sentiendi in het Nederlands*. Proefschrift Nijmegen. Gent: Higo.

- DE ROOIJ, J.
1969, "Een beetje te". *Taal en Tongval* 21, 120-22.
- DE VOOYS, C.
1947, *Nederlandse spraakkunst*. Groningen: Wolters. Duinhoven, A.M. (1991), "Dat siet men wit ende reine wesen. A.c.i.-constructies in het Nederlands". *Nieuwe Taalgids* 84, 409-30.
- DUINHOVEN, A.M.
1997, *Middel nederlandse syntaxis, synchroon en diachroon. Deel 2: De werkwoordgroep*, Groningen: Martinus Nijhoff.
- FISCHER, O.
1994, "The Fortunes of the Latin-type Accusative and Infinitive Construction in Dutch and English Compared". In: T. Swan (red.), *Language Change and Language Structure. Older Germanic Languages in a Comparative Perspective*. Berlin: Mouton, 91-133.
- FISCHER, O.
1995, "The distribution between to and bare infinitival complements in Late Middle English". *Diachronica* 12: 1-30.
- FISCHER, O.
1997, "The grammaticalisation of infinitival to in English compared with German and Dutch". In: R. Hickey & S. Puppel (red), *Language history and linguistic modelling: A Festschrift for Jacek Fisiak on his 60th birthday*. Berlin: Mouton, 265-280.
- GERRITSEN, M.
1987, *Syntaktische verandering in controlezinnen. Een sociolinguïstische studie van het Brugs van de 13^e tot de 17^e eeuw*. Proefschrift Universiteit Leiden.
- GRONDELAERS, S., K. DEYGERS, H. VAN AKEN, V. VAN DEN HEEDE & D. SPEELMAN
2000, "Het CONDIV-corpus geschreven Nederlands". *Nederlandse Taalkunde* 5, 365-363.
- HASPELMATH, M.
1989, "From purposive to infinitive - A universal path of grammaticization." *Folia Linguistica Historica* 10, 287-310.
- HOLIERHOEK, C.M.G.
1980, *Werkwoorden van waarneming. Aspecten van hun systematiek en ontwikkeling*. Den Haag: Universitaire pers Leiden.
- KLOOSTER, W.
1988, "Historische en systematische verklaringen". *T.N.T.L.* 104, 269-77.

- NOËL, D., T. COLLEMAN & B. DEFRANCO
 2005, "On the productivity of a 'source of information' construction in English, Dutch and French". Lezing gehouden op Intensive seminar 'Contrastive linguistics: syntax and lexicon', Universiteit Gent, 22-24 maart 2005.
- NOËL, D., T. COLLEMAN & B. DEFRANCO
 (in voorb) "The distinct development of the English and Dutch 'nominative and infinitive' constructions"
- OVERDIEP, G.S.
 1935, *Zeventiende-eeuwsche syntaxis. Derde stuk*. Groningen: Wolters.
- PIJNENBURG, W.J.J. M.M.V. K.H. VAN DALEN-OSKAM, K.A.C. DEPUYDT, T.D. SCHOONHEIM
 EN J.M. VAN DER HORST
 1997, "Vroegmiddelnederlands (circa 1200-1350)". In: M.C. van den Toorn, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn & J.M. van der Horst (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: AUP, 69-145.
- RUTTEN, J.
 1991, *Infinitival complements and auxiliaries*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- STOETT, F.A.
 1923³, *Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis*. 's-Gravenhage.
- TAELEDEMAN, J.
 1986, "Nog een beetje te: "Ik zie hem vandaag nog (te) komen"". *Taal en Tongval* 38, 79-82.
- VAN DER AUWERA, J. & B. BULTINCK
 2000, "Over de infinitief, de lange en de korte". In: S. Gillis, J. Nuyts & J. Taeldeman (red.), *Met taal om de tuin geleid. Een bundel opstellen ter gelegenheid van zijn pre-emeritaat*. Antwerpen: UIA, 379-385.
- VANDEWEGHE, W.
 2000, *Grammatica van de Nederlandse zin*. Leuven: Garant.
- VAN HELTEN, W.L.
 1891, "Over den afhankelijkken infinitief zonder te". *TNTL* 10, 222-240.
- WNT = M. DE VRIES, L.A. TE WINKEL ET AL. (RED.),
 1882-1998, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff[etc.], Ybema, A. (2001), *Grammaticalization and Infinitival complements in Dutch*. Utrecht: LOT Publications.
- ZAJICEK, J.
 1970, "Réflexions sur l'accusativus cum infinitivo". *Nieuwe Taalgids* 63, 198-208.

IK ZIE HEM MORGEN (TE) KOMEN. EEN "ECHTE" ACCUSATIVUS-CUM-INFINITIVO MET ZIEN

ZWAAN, F.L.

1974, "Een Nederlandse accusativus cum infinitivo". In: F. Zwaan, *Zwaanzinnigheden*. Amsterdam.

ZWART, C.J.W.

2001, "Object shift with raising verbs". *Linguistic Inquiry* 32, 547-554.